

Brexit in langetermijn- perspectief

De Brexit staat gepland op 29 maart. Maar wordt het vertrek uitgesteld? Of houdt het Verenigd Koninkrijk een nieuw referendum over het Britse lidmaatschap van de Europese Unie? Op het moment van schrijven is dit nog onzeker. Wel zeker is dat een meerderheid in 2016 voor het verlaten van de Unie stemde. Het zou niet de eerste keer zijn dat de Britten afscheid nemen van het Europese vasteland, maar ze keerden in het verleden telkens weer terug. **Ivo van de Wijdeven** loodst u in vogelvlucht langs deze eeuwenoude knipperlichtrelatie.

SERIE: Wat speelt er op historisch gebied in Europa en in de achtertuin van de EU?

Fanatieke Brexiteers spiegelde de kiezers bij het referendum in 2016 een 'Global Britain' voor: trots en zelfverzekerd zal het weer een eigen koers varen in de wijde wereld. De glorie-dagen van het machtige Britse Empire bewezen immers dat de lotsbestemming van de eilandnatie altijd al buiten Europa lag. Bevrijd uit de verstikkende Europese Unie zou de Britse economie weer opgelucht adem kunnen halen en zouden alle Britse problemen als sneeuw voor de zon verdwijnen. Deze boodschap sloeg aan bij een meerderheid van de Britse kiezers. Niet alleen vanwege het aantrekkelijke toekomstperspectief, maar ook omdat deze naadloos aansluit bij het beeld dat Britten – met name Engelsen – hebben van hun eigen geschiedenis. Wie die onder de loep neemt, moet echter vaststellen dat Europa een hoofdrol speelt.

Normandiërs

Tot 1066, het jaar waarin de Normandische hertog Willem de Veroveraar binnenviel, kwam een bonte stoet van 'Europeanen' naar de Britse eilanden. De verste voorvaders van de Engelsen, Schotten, Welsh en Ieren maakten de oversteek toen de eilanden nog via een landbrug verbonden waren met het continent. Nadat de zeespiegel aan het einde van de laatste ijstijd was gestegen, volgden Keltische stammen, de Romeinen, de Angelsaksen, de Vikingen en tot slot dus de Normandiërs.

Niet iedereen bleef, maar alle volkeren lieten wel hun eigen sporen na. Zo stimuleerden de invallen van de Vikingen het ontstaan van het koninkrijk Engeland in de vroege Middeleeuwen: alleen door samenwerking hielden de verschillende Angelsaksische vorstendommen het hoofd boven water.

De Normandiërs bleken in 1066 echter een maatje te groot en hun verovering luidde een periode van vierhonderd jaar in waarin de Engelse blik stevig op Europa was gericht. De Normandiërs trouwden met Engelse adellijke vrouwen en brachten niet alleen de Franse hofcultuur naar het eiland, maar ook feodale banden met het Franse koningshuis. De Engelse adel draaide volop mee in riddertoernooien en kruistochten op het vasteland. De Engelse koningen, nakomelingen van de Normandiërs, bezaten als leenman van de Franse koning grote delen van Frankrijk en maakten zelfs aanspraak op de Franse troon. Conflicten waren dan ook niet van de lucht en culmineerden in de Honderdjarige Oorlog. De Engelsen trokken uiteindelijk in 1453 aan het kortste eind en verloren al hun bezittingen in Frankrijk.

Begin van een obsessie

De Engelsen waren als de dood voor een herhaling van 1066. Het bezit van havensteden aan de Franse zijde van het Kanaal was een garantie geweest tegen een invasie. De nederlaag van 1453 vormde daarom het startsein voor de opbouw van een houten – en later stalen – muur op zee, ofwel de roemruchte Royal Navy. En '1453' was tevens het begin van een obsessie met de machtsbalans op het Europese vasteland. De Engelsen wilden voorkomen dat één Europese mogendheid machtig genoeg werd om zich volledig te kunnen wijden aan een invasie.

Daarom bood de Engelse koningin Elizabeth in 1585 de Nederlandse opstandelingen hulp tegen Filips II, en voerde Engeland, later in de 17de en 18de eeuw, juist oorlogen tegen de machtige Republiek met haar grote handelsvloot. Ook het Frankrijk van Lodewijk XIV ontpopte zich als grote dreiging voor Engeland. Zowel

de Zonnekoning als de latere keizer Napoleon Bonaparte koesterde inderdaad invasielannen, maar ze delfden het onderspit in talloze oorlogen tegen door de Engelsen gesmede coalities.

Koloniale rijk

De vrees voor een invasie had ook intern grote staatkundige invloed. Zolang ze onafhankelijk waren, vormden Wales, Schotland en Ierland een achterdeur voor kwaadwillende buitenlandse mogendheden. Aansluiting bij het Verenigd Koninkrijk zou een slot op die deur betekenen. Engeland heeft daar dan ook sinds de Middeleeuwen op aangestuurd, al dan niet met geweld.

Ook het machtige Britse Rijk, dat op zijn hoogtepunt een kwart van de aardbol besloeg, werd geboren uit de obsessie met de Europese machtsbalans. Vooral de Spaanse koloniale successen waren een impuls om er in de 17de eeuw echt werk van te maken. Dat de Amerikaanse bezittingen in 1783 wegvielen was een grote tegenslag, maar het Verenigd Koninkrijk bleek na de Napoleontische oorlogen de enig overgebleven Europese zeemacht van betekenis. Bovendien liep het voorop in de industriële revolutie – bij elkaar de ideale positie om een wereldrijk op te bouwen.

De koloniale bezittingen in India, het Verre Oosten, Afrika, Canada, Australië, Nieuw-Zeeland en elders gaven het Verenigd Koninkrijk de financieel-economische armslag om zijn maritieme macht op te bouwen en – belangrijker nog – in de 18de eeuw de landlegers van hun bondgenoten in diverse coalitieoorlogen te financieren. De koloniën compenseerden de geringe bevolkingsomvang van het Verenigd Koninkrijk en maakten het tot een Europese grootmacht, die in de 19de eeuw een hoofdrol op het wereldtoneel kon opeisen. Na 1871 vond het in toenemende mate Duitsland tegenover zich, dat na de eenwording en de overwinning in de Frans-Duitse oorlog het stokje had overgenomen van Frankrijk als grote bedreiging voor de Europese machtsbalans. Tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog bleken de mankracht en de middelen van het Britse Rijk van onschatbare waarde om Duitsland te verslaan. Ook Adolf Hitler moest zijn invasielannen in de diepvries zetten.

Tegen de Sovjet-Unie

In 1947 werd als eerste India onafhankelijk en moesten de Britten een pijnlijk proces doormaken: stapsgewijs afscheid nemen van hun gekoesterde status als grootmacht, dat eindigde bij de

Groot-Britannië in de persoon van John Bull op zijn eiland als het veilige middelpunt van een vijandig zonnestelsel. Om hem heen vijandige satellieten of planeten, waaronder de Corsicaanse komeet (Napoleon), de Russische beer en de Hollandse kikvors. Rondom hem de zee waar 'Britannia rules the waves', dankzij de British Navy (prent 1807, Rijkmuseum Amsterdam).

In de 20ste eeuw zette het Verenigd Koninkrijk manschappen en geld uit het hele rijk in om de twee wereldoorlogen te winnen en de machtsbalans in Europa te herstellen. Afgebeeld: rekruteringsposter Eerste Wereldoorlog en Britse veteranen in herstellingsoord Preston Hall, ca. 1945 (Wellcome Collectie Londen).

overdracht van Hong Kong aan China in 1997. Bescherming zocht het Verenigd Koninkrijk in 1949 bij de door de Amerikanen geleide NAVO. Voor de Britten was dit strategisch niet zo'n grote stap: het bondgenootschap moest voorkomen dat de Sovjet-Unie de dominante macht op het Europese vasteland werd, net zoals de Britten eerder wilden voorkomen dat de Spanjaarden, de Nederlanders, de Fransen en de Duitsers hen boven het hoofd groeiden. Deelname aan de Europese samenwerking in 1957 was echter een brug te ver. In de beginjaren had die namelijk een sterk supranationaal karakter en daar wilden de Britten niets van weten. Zij hadden immers niet voor niets de Tweede Wereldoorlog gewonnen. Ze zetten in op handel met wat er nog resteerde van hun rijk. Pas toen de lidstaten van de Europese Gemeenschappen dankzij hun interne markt het economisch stagnerende Verenigd Koninkrijk ver achter zich lieten, dienden de Britten een lidmaatschapsaanvraag in.

Een logisch besluit, want de handel met het Europese vasteland was al sinds de vroegste geschiedenis van levensbelang geweest voor de Britse eilanden, veel belangrijker dan de handel met de delen van het Britse Rijk. Niet voor niets had Napoleon tussen 1806 en 1814 met het Continentaal Stelsel geprobeerd om de Britten door een blokkade economisch uit te sluiten. Zelfs premier Margaret Thatcher, die heilig geloofde in vrijhandel en de regulerende kracht van de markt, was daarom in haar beginjaren pro-Europees.

Tegen de stroom in

Toen de Europese samenwerking na het einde van de Koude Oorlog in een stroomversnelling raakte, kozen Thatcher en haar opvolgers er echter over het algemeen voor om binnen de EU tegen de stroom in te roeien. Het Verenigd Koninkrijk wist op cruciale punten zoals grenscontroles en deelname aan de eurozone voor zichzelf 'opt outs' binnen te slepen. De Britten kwamen aan de zijlijn te staan. Tegelijkertijd bracht het EU-lidmaatschap het Verenigd Koninkrijk economische bloei. Meer dan de helft van de Britse handel vindt plaats binnen de EU. Op het snijvlak van de Europese interne markt

en de rest van de wereld groeide Londen uit tot hét financiële centrum. Binnen het raamwerk van de Europese Unie kwam er met het Goedevrijdagakkoord in 1998 een einde aan de gewapende strijd om Noord-Ierland. Dankzij de opt outs was de Britse regering tijdens de financiële crisis van 2008 en bij de opvang van vluchtelingen vrij om een eigen koers te varen. Voor Brexiteers is dat niet genoeg. De heimwee naar de grandeur van het verloren Empire is nog te groot. Het zal als het doorgaat in maart ook niet de eerste keer zijn dat de Britten net als in 1957 Europa bewust en overmoedig de rug toekeren. Koning Hendrik VIII vertrok in 1534 met slaande deuren uit de katholieke kerk en sleepte heel Engeland mee (tegen de zin van velen). Toen de Britten in 1713 met hun coalitie de Spaanse Successieoorlog tegen de dreigende oppermacht van Lodewijk XIV hadden gewonnen, geloofden ze dat ze rijk genoeg waren om het uitvechten van oorlogen op het Europese vasteland aan anderen over te laten en financierden ze die alleen. Dankzij het Congresstelsel, de internationale afspraak tussen Europese vorsten in 1815 dat ze bij een dreigend conflict eerst bijeen zouden komen op een congres, achtten de Britten het continent zo stabiel dat zij zich konden richten op hun rijk. Geografische, strategische en economische overwegingen maakten echter het onmogelijk om het vasteland voorgoed links te laten liggen. Zo lang de fantoompijn van het Britse Rijk er nog is, zal de knipperlichtrelatie nog voortduren.

Ivo van de Wijdeven is historicus en politiek analist. Hij schreef *De nieuwe rafelrand van Europa* (Spectrum) over de geschiedenis van de interactie van het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten met het Europese vasteland.

VERDER LEZEN

- **Brendan Simms**, *Britain's Europe. A Thousand Years of Conflict and Cooperation*, Penguin, 2016